PRIMENA POLIGRAFA KAO DOKAZNOG SREDSTVA U ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE SRBIJE

REZIME: Primena poligrafa predstavlja niz kompleksnih postupaka koji uključuju postavljanje posebno odabranih pitanja, merenje psihofizioloških reakcija na ta pitanja i njihovu složenu interpretaciju čiji je cilj indirektno otkrivanje lažnih odgovora. Sam po sebi, aparat ne može otkriti lažne odgovore. To je taktičko-kriminalističko sredstvo koje se primenjuje u predistražnom postupku kao sredstvo eliminacije ili kao smernica za otkrivanje i prikupljanje drugih dokaza koji mogu poslužiti kao osnov sudske odluke. U radu su osim najbitnijih činjenica informativnog karaktera o poligrafu dotaknuta i pitanja pravnog rešavanja po novom ZKP iz 2011. godine i po Zakonu o policiji iz 2005. godine. Osnovna pitanja u vezi sa poligrafskim ispitivanjem nisu u potpunosti pravno uređena. Krucijalna stvar jeste zaštita prava i slobode čoveka, naročito sa aspekta njegove saglasnosti i slobode volje prilikom ispitivanja u predistražnom postupku.

Ključne reči: poligraf, poligrafsko testiranje, poligrafski testovi, Zakonik o krivičnom postupku, Zakon o policiji

Uvod

Oduvek se smatralo da se na osnovu promena u ponašanju ispitivanog lica, tačnije, na osnovu njegovog fizičkog, fiziološkog ili psihološkog izraza, može otkriti istina. Samo posmatranje ispitanika za vreme poligrafskog ispitivanja može često da ukaže na to da li se radi o krivcu ili nevinoj osobi. Neverbalna komunikacija, po većini istraživača, „govori”

---

* MA, Predškolska ustanova „Milica Nožica”, Valjevo, e-mail: dragana.va82@gmail.com

više o ispitaniku nego analiza verbalne komunikacije, stoga se naglašava da neverbalni sistem dopunjava verbalni.¹

Poligraf nije nastao iznenada i slučajno. Niz je naučnika upleten u ovu priču, počev od Lambroza,² koji je krajem 19. veka prvi konstruisao aparat za otkrivanje laži na bazi emocija, preko Mosa, Ferea, Tarkanova, Junga, Marstona, Larsona, sve do Haneja i Kilera,³ prvih konstruktora poligrafa. Sam poligrafski ispitivač mora biti interdisciplinarno nastrojen jer uz kriminalistiku mora poznavati odabrane oblasti psihologije, medicine i prava. On je centralna figura interpretacije poligrafskih zapisa fizioloških reakcija.⁴

Prvi moderni poligrafi konstruisani su u SAD, a to je država u kojoj poligrafska tehnika ima dugu tradiciju i gde se poligrafska testiranja obavljaju u širokom opsegu jer je primena prešla okvire istraživanja kriminalističke istrage, pa se koriste i za bezbednosne provere, u borbi protiv terorizma i sl.

Stav većine teoretičara, između ostalih i Feješa, koji se detaljno bavio kriminalistikom i problematikom poligrafa, jeste da je opravdana upotreba poligrafa na početku rada na određenom krivičnom događaju – na početku kriminalističke obrade predmeta⁵, a ne u sudskom postupku koji mu sledi.⁶

O poligrafu

Poligraf registruje simptome koji nastaju kao posledica promene u unutrašnjim funkcijama organizma. Poligrafsko ispitivanje je u domenu primenjene psihologije s obzirom na to da je detektor laži čisto psihološki test. Aparat meri intenzitet emocija na osnovu praćenja promena disanja, pulsa, krvnog pritiska i psihogalvanskog refleksa.⁷ U tehničkom i metodološkom pogledu, ova tehnika nije stopostotno savršena da bi se njom zaista mogle detektovati lažne izjave i teško je poverovati da će ikada postojati uređaj koji će sa stoprocentnom sigurnošću ukazivati na to da li osoba govori

¹ Bogojević, R. (2013). Krivično-pravni i kriminalistički aspekti razbojničkih krađa, *Pravo - teorija i praksa*, 30 (4-6), str. 1–13.

² Grubin, D., (2010). Polygraphy. U: J. M. Brown i E. A. Campbell (ur.), *The Cambridge Handbook of Forensic Psychology* (str. 276–282), Cambridge, Cambridge University Press.

³ Kilerov poligraf je patentiran 1939. godine (Grubin, D., (2010). Polygraphy. U: J. M. Brown i E. A. Campbell (editor), *The Cambridge Handbook of Forensic Psychology* Cambridge, Cambridge University Press. str. 276–282.

⁴ Feješ, I., (2002). Savremeni kriminalitet i dokazno pravo, Novi Sad, Autorsko izdanje, str. 133.

⁵ Ristić, M., (2013). Krivično delo silovanja u pravu Republike Srbije, *Pravo - teorija i praksa*, 30, (10-12), str. 68–80.

⁶ Ibid. str. 163.

⁷ Živojin, A., Škulić, M., (2007). Kriminalistika, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Službeni glasnik.

istinu ili ne. Dosadašnje polemike ukazuju na problematičnu argumentaciju teorijskog obrazloženja upotrebe poligrafskog testiranja i vrednosti dobijenih rezultata koje podržavaju validnost ovakvog testiranja. Najkrupnija prepreka u oceni ove metode ispitivanja jeste što teorija ne potkrepljuje kredibilitet poligrafskog testiranja, tačnije, manjka sa argumentima kojima bi se potvrdilo da se rezultati sa poligrafa mogu smatrati relevantnim. Iako poligrafsko testiranje pokušava da iskoristi strah kao indikator laganja, strah ima mnogo više uzroka. Ne samo strah nego, generalno, promene koje aparat registruje mogu imati različite uzroke i objašnjenja. Među različitim emocijama nema razlike u kvalitetu – razlike su samo u kvantitetu.⁸

Britanski psiholog Džefri Ban⁹ ističe da „detektor laži“ nije samo mašina nego kompleks tehnika, principa, procedura i simbola. Autor naglašava krucijalni doprinos senzacionalistički nastrojene štampe koja je doprinela poimanju ove mašine kao moćne. Laičko shvatanje instrumentalnog otkrivanja laži bio je dovoljno dobar razloga da aparat dobije tehnički naziv – poligraf. Sumirajući napisano, Ban zaključuje da je poligraf „semiotička tehnologija“ koja pre svega zahteva dobru interpretaciju, uprkos rasprostranjenom stavu da rezultati govore sami po sebi.

U bivšoj SFRJ je samo nekoliko ustanova raspolagalo poligrafom. Prvi poligraf je nabavljen za potrebe SUP Hrvatske 1959. godine. Kasnije su formirani i drugi poligrafski centri (Ljubljana, Beograd, Novi Sad, Sarajevo itd.).¹⁰ Primena je uglavnom bila usmerena na eksperimentalna testiranja i na obuku osoblja, kao i na proveravanje podataka iz stručne literature zemalja koje su raspolagale većim iskustvom.

Analizirajući praksu poligrafskog ispitivanja „u povelju“ Aleksić konstatuje da je „svega 50% slučajeva ispitivano u dobrim uslovima, dok su ostali slučajevi ispitivani pod vrlo nepovoljnim uslovima za primenu poligrafa. Dalje se pokazuje da se najbolji rezultati postižu kod podobnih slučajeva sa metodom *POT* i da se njeni rezultati uspeha u pogledu sigurnosti kreću do 75%“.¹¹

---

⁸ Roso, Z. (1996). Poligraf u kriminalistici (2. izd.), Zagreb, MUP R. Hrvatske, str. 31.

⁹ Pomenuto kod: Baesler, J. P. (2013). Book Reviews - The Truth Machine: A Social History of the Lie Detector by Geoffrey C. Bunn. *Journal of American History*, 100 (1), str. 249.

¹⁰ Feješ, I. (2002). Savremeni kriminalitet i dokazno pravo, Novi Sad, Autorsko izdanje, str. 155.

¹¹ Aleksić, Ž. (1987). Primena poligrafa u krivičnom postupku. U: M. Bošković i D. Lakićević (ur.), *Praksa organa unutrašnjih poslova i krivičnopravna problematika primene poligrafa u otkrivanju krivičnih dela i učinilaca*, Beograd, Institut bezbednosti, str. 15.

Kasnije se poligraf koristio uglavnom u fazi provere navoda krivične prijave, a ređe u fazi istrage. Testiranje je i tada bilo dobrovoljno i lice je potpisivalo posebnu izjavu.

Uticaj inteligencije i kontrola emocija

Inteligencija se u psihologiji definiše kao „rešavanje problema putem mišljenja“, „uviđanje bitnih odnosa u problemima“ itd.¹² Inteligencija je jedan od faktora koji potencijalno mogu uticati na mogućnost otkrivanja osobe koja laže pri poligrafskom testiranju. Vispreni ispitanik može prozreti krajnji cilj ispitivača, pa samim tim i ulogu kontrolnih, relevantnih i irrelevantnih pitanja (ova činjenica se naročito odnosi na *CQT*).¹³ Druga mogućnost koju jedna oštroumna osoba može da iskoristi jeste da na irelevantna pitanja reaguje pojačano, i to u momentu kada pokušava da obmane.

Fiziološki parametri su pouzdani indikatori za veliki broj emocija, ali ne postoji šablonska fiziološka reakcija povezana sa emocijama, koja bi u svakom slučaju bila karakteristična za istinu i laž.¹⁴ Opšteprihvaćeno je da poligraf detektuje glavni faktor fizioloških promena, a to je – strah.¹⁵ Strah je reakcija na opasnost. Kod krivca najčešće nije primetan neki veći strah, osim kod slučajnog krivca koji se i pre poligrafskog testiranja nalazio na ivici priznanja.

Može li čovek, i u kojoj meri, da utiče na sopstvene biološke funkcije? Biofeedback (engl. *biofeedback*) i autogeni treninzi protivreče teoriji da su funkcije nervnog sistema (simpatikusa i parasimpatikusa) nezavisne od naše volje. Naime, ljudi mogu steći izvestan stepen voljne kontrole unutrašnjih fizioloških procesa.

Promenu emocija prate fiziološke reakcije. Jake emocije uvek prekidaju redovni tok metaboličkih funkcija organizma i to pre svega – disanja, pulsa, krvnog pritiska, znojenja, električne provodljivosti kože, kao i aktivnost žlezda koje luče hormone u krv. Nije retkost da krivci pokušavaju da lažiraju rezultate time što lažno prikazuju neko drugo osećanje – pomeranjem prstiju, naprežanjem, kašljanjem, menjanjem ritma disanja – i to na pitanjima koja su irelevantna.¹⁶ I Darsen pominje već poznat problem da se u nekoj meri može ukloniti razlika između istinitih i lažnih odgovora – ujedanjem za

¹² Roso, Z. (1996). Poligraf u kriminalistici (2. izd.), Zagreb, MUP R. Hrvatske.

¹³ Vidi poglavlje Poligrafski testovi.

¹⁴ Roso, Z. (1996). Poligraf u kriminalistici op.cit. str. 71

¹⁵ Feješ, I. (2002). Savremeni kriminalitet i dokazno pravo, Novi Sad, Autorsko izdanje, str. 132.

¹⁶ Lykken, D. T. (1974). Psychology and the Lie Detector Industry, Minnesota, University of Minnesota, preuzeto sa: <http://conservancy.umn.edu/bitstream/151572/1/PR-74-1.pdf>.

jezik, pritiskanjem prstiju, brojanjem unazad.¹⁷ To su fizičke protivmere kojima se pokušava uticati na fiziološke reakcije. U psihološke protivmere spada autosugestivna kontrola misli kojom ispitanik pokušava da „prebaci” fokus koncentracije sa relevantnog pitanja na irelevantno. Paradoks je što okoreli kriminalci imaju neverovatne mehanizme kontrole – oni će vešto da kočice ili da obuzdaju osećanja ili da ih lažno prikažu kao drugo osećanje. Neiskrena osoba može uz pomoć psiholoških, fizičkih ili medicinskih mehanizama falsifikovati svoje fiziološke reakcije tako da se zaključi da govori istinu. Nema sumnje da postoji potreba da se skrene pažnja javnosti na opasnost od poligrafa i da se zaštite nevini od poligrafske zloupotrebe zbog koje ljudi mogu biti lažno optuženi za obmanu.¹⁸ S druge strane, krivci mogu lako obmanuti samo poligrafsko testiranje.¹⁹ Sasvim drugačiju simptomatsku crtu imaju nevina lica. Uplašenost, koja je prisutna i kod nevinih lica i kod krivaca, povlači se kod nevinih osoba kako odmiče testiranje. U kategoriju simptoma koji su zajednički i za krivce i za nevine jesu bes, drskost (naročito kod mlađih), uvređenost (češće kod žena), prkos (češći kod muškaraca).²⁰

Iz svega toga proizilazi da zaključivanje na osnovu simptoma nije lako. S jedne strane – postoji mogućnost da ispitanik koji ne govori istinu svojim ponašanjem uzrokuje pogrešno negativne rezultate, dok sa druge strane – strah može da učini da se nevina osoba percipira kao krivac.

Poligrafski testovi

Danas je tehnika postavljanja testova dostigla vrhunac u pogledu detaljne razrade. Literatura pominje čitav niz testova, od koji su najčešći metoda vrhunca napetosti (indirektna metoda) (engl. *POT – Peak of Tension Test*)

---

¹⁷ On pominje i postojanje veb-sajta antipolygraph.org koji i objavljuje knjige u kojima su date smernice kako „pobediti” poligraf (Derksen, M. (2012). Control and resistance in the psychology of lying. *Theory Psychology*, 22 (2), str. 200–201).

¹⁸ Ovde se može dodati „dijagnoza” da je upotreba poligrafa u privatnom sektoru gde se proveravaju zaposleni moderno inkvizitorsko sredstvo.

¹⁹ Najpoznatiji slučaj obmane jeste slučaj bivšeg agenta Cije Aldriha Ames (Aldrich H. Ames), optuženog da je špijunirao za Ruse, a koji je „prošao” dva poligrafska testiranja u vreme dok je informacije odavao Rusima. U početku je bio prestrašen zbog same pomisli da ga čeka poligrafsko ispitivanje i KGB ga je savetovao „da se samo smiri”. Ono što je zanimljivo jeste da je Amesu pošlo za rukom da zavara na ispitivanju najverovatnije iz razloga što su ispitivači, njegove kolege, bili prijateljski nastrojeni i stoga nisu uticali na izazivanje prave psihološke reakcije (Maschke, G. W., Scalabrini, G. J., (2005). *The Lie Behind the Lie Detector* (4th digital ed.), Antipolygraph.org, preuzeto sa: <https://antipolygraph.org/lie-behind-the-lie-detector.pdf>).

²⁰ Aleksić, Ž. (1987). *Primena poligrafa u krivičnom postupku*. U: M. Bošković i D. Lakićević (ur.), *Praksa organa unutrašnjih poslova i krivičnopravna problematika primene poligrafa u otkrivanju krivičnih dela i učinilaca*, Beograd, Institut bezbednosti, str. 9–10.

i test kontrolnih pitanja (direktna metoda)²¹ (engl. *CQT* – *Control Question Test*) koji kombinuje niz relevantnih i irrelevantnih pitanja i kontrolno pitanje, i varijacija ove metode: test poznavanja kritičnih činjenica²² (engl. *CIT* – *Concealed Information Test*), japanska verzija metode vrhunca napetosti.²³

Poenta tehnike testa vrhunca napetosti (*POT*) jeste u neminovnom približavanju kritičnog pitanja koje može da poznaje samo krivac. Osnov ove metode jeste pretpostavka da će ispitanik pokazati intenzivno emotivno uzbuđenje nakon lažnog odgovora na kritičnu činjenicu. Manu ove metode predstavlja teškoća pronalaženja kritičnog pitanja koje zaista može poznavati samo krivac, pa stoga može doći do zablude ukoliko je nevinim osobama poznat ovaj detalj zločina.²⁴ Metodom relevantnih i irrelevantnih pitanja (*CQT*) se cilja na olakšavanje napetosti i uspostavljanje emocionalne ravnoteže.²⁵ Zasniva se na postavljanju jasnih pitanja o okolnostima dela koje se istražuje, i to u nizu sa drugim irrelevantnim pitanjima. Kao dopuna ovoj metodi, uvodi se kontrolno pitanje i tzv. pitanje kompleksa krivice, kojima se želi isprovocirati reakcija na laži koje se očekuju od ispitanika jer je on ubeđenja da ih ispitivač ne zna.²⁶ Zapravo je to posmatranje reakcije pri lažnom optuživanju.

Grubo se mogu grupisati i prema *cilju koji se njima želi postići*: identifikacioni test, test sa imenima, grupni test (za grubu eliminaciju kada je širi

²¹ Ovu temeljnu i najčešće primenjivanu metodu je 1931. godine uveo Kiler kada je započeo program sistematskog testiranja bankarskih službenika u Čikagu radi prevencije i otkrivanja pronevera, a usavršio ju je 1959. godine Liken pod nazivom tehnika poznavanja okrivljujućih činjenica. (Roso, Z. (1996). Poligraf u kriminalistici (2. izd.), Zagreb, MUP R. Hrvatske, str. 134).

²² Pravila po kojima se sprovodi tehnika ispitivanja testom direktne metode jesu da test ne sme imati više od 13 pitanja, da se u testu koriste relevantna, prikrivena kontrolna i irrelevantna pitanja, da se test ponavlja triput, da se ispitanik ne sme upoznati sa redosledom postavljenih pitanja i da je dužina pretestnog intervjua fleksibilna (Grgurić, Ž., Pavlović, S. (2011). Primena poligrafskog testa direktne metode. Policijska sigurnost, 20 (1), str. 105).

²³ Ranije pod nazivom GKT – Guilty Knowledge Test.

²⁴ Živojin, A., Škulić, M. (2007). Kriminalistika, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu; Službeni glasnik, str. 229.

²⁵ Jakono je u svom radu detaljno istražio ovu metodu (Iacono, W. G. (2008). Effective Policing: Understanding How Polygraph Tests Work and Are Used. *Criminal Justice and Behavior*, 35 (10), str. 1295–1308).

²⁶ U daljem istraživanju ove metode Rid je usavršio direktnu CQT metodu sa kontrolnim pitanjem, dok je pitanje kompleksa krivice uveo je u praksu Li. Ono sadrži pitanje o izvršenju potpuno izmišljenog krivičnog dela koje se u stvarnosti nije desilo. Ispitanik to ne sme da zna, nego mora steći utisak da mu se to delo stavlja na teret (Roso, Z. (1996). Poligraf u kriminalistici (2. izd.), Zagreb, MUP R. Hrvatske, str. 152–153).

krug sumnjivih), prigodni test i lokacioni test (za pronalazak nestalih lica), test za proveru iskaza žrtve, test za proveru verodostojnosti iskaza svedoka.²⁷

Sa praćenjem simptomatske slike se može nastaviti (preporučuje se) saslušavanjem nakon testiranja. Najbolje je to uraditi u vidu neformalnog razgovora. U pitanju je čisto psihološka taktika – treba iskoristiti momenat posle testiranja jer je kriva osoba „uzdrmana” i tom prilikom neki momenti i verzije mogu izaći na videlo.

Postupak ispitivanja

Nakon što dobije pisanu saglasnost ispitanika,²⁸ ovlašćeno službeno lice treba ukratko da upozna lice sa radom uređaja i tek nakon toga pristupa se testiranju. Ispitanik se povezuje sa aparatom koji precizno registruje i meri promene u fiziološkim reakcijama i daju mu se instrukcije da na pitanja odgovara kratko sa „da” ili „ne”. Pitanja se spremaju prema određenim metodama u uskoj vezi sa specifičnostima konkretnog krivičnog dela i ličnošću ispitanika. Odredba čl. 70 st. 2 Zakona o policiji koji se odnosi na postupak i ograničenja pri testiranju navodi da ispitanik može u toku ispitivanja da odustane od daljeg poligrafskog testiranja ako izjavi da pisanu saglasnost koju je prethodno dao – povlači. Veština ispitivača i izbor metode su od velikog značaja za uspeh testiranja, dok je najteži zadatak – dobra interpretacija poligrama. To nužno zahteva od ispitivača iskustvo, naravno, uz poznavanje psihologije i fiziologije. Da bi se poligram dobro očitao, mora se najpre utvrditi fiziološka norma ispitanika (normalni fiziološki status organizma).

Samo osobe čija je uža specijalnost baš rad na poligrafu mogu da imaju pravo testiranja pomoću poligrafa. Aleksić i Škulić²⁹ navode da bi po njihovom mišljenju za to bio najkompetentniji sudski psiholog. Ispitivač treba da je upoznat sa krivičnim zakonodavstvom, a posebno sa odredbama na osnovu kojih vrši ispitivanje. Kao što je već pomenuto, neophodan je pristanak ispitanika u pisanoj formi.

Pravna teorija o primeni poligrafa u Republici Srbiji

Reformu krivičnog postupka u Srbiji poslednjih godina karakteriše dinamika. Nakon pet godina primene Zakonika o krivičnom postupku iz 2001, u

---

²⁷ Živojin, A., Škulić, M. (2007). *Kriminalistika*, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu; Službeni glasnik.

²⁸ Zakon o policiji, *Službeni glasnik RS*, br. 101/05, 63/09 – odluka US i 92/11.

²⁹ Živojin, A., Škulić, M., (2007). *Kriminalistika*, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu; Službeni glasnik.

Srbiji je 2006. godine bio usvojen potpuno novi Zakonik o krivičnom postupku čija je osnovna odlika – ujedno i najznačajnija – bila uvođenje javno-tužilačke istrage. Pomenuti zakon (iz 2006) ima i značajne terminološke novine, a ostaće upamćen kao zakon koji, iako je formalno bio stupio na snagu, ni jednog jedinog dana nije bio u primeni jer se ni do kraja 2010. godine nisu stekli uslovi za to. Aktuelni zakonik – na koji je ZKP iz 2006. ostvario određeni uticaj – predstavlja najkrupniji raskid sa dotadašnjom krivičnopravnom tradicijom.³⁰

Od pojave poligrafa u Srbiji pa do danas, prisutne su polemike po pitanju dopuštenosti njegovog korišćenja. Ni novi ZKP³¹ (kao ni ZKP iz 2001) nema odredbe o poligrafu – niti se dozvoljava niti se zabranjuje upotreba u krivičnom postupku, dok nikad primenjivan Zakonik o krivičnom postupku iz 2006. godine po prvi put pominje³² „korišćenje uređaja za registrovanje fizioloških reakcija lica koje se saslušava.”³³ Odredbama čl. 9 ZKP-a iz 2011. taksativno se navode koja su zabranjena sredstva u postupku, a poligraf se ne pominje.³⁴ Ustavom Republike Srbije se u čl. 25³⁵ navodi nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta, pa bi se na osnovu toga posredno dalo zaključiti da bi za poligrafsko testiranje bila neophodna dozvola zakona. S obzirom na to da toga nema, ne bi se smeo koristiti ni kao dokazno ni kao kriminalističko sredstvo. U polemici o poligrafu ne smeju da se izgube iz vida njegovi praktični aspekti – bezbednosna svrha, borba protiv terorizma, korupcija itd. – generalno, u borbi protiv najtežih vidova kriminaliteta. Samo odredbe čl. 30 i čl. 70 Zakona o policiji³⁶ daju pravni osnov za saslušanje osumnjičenog uz korišćenje poligrafa.

³⁰ Škulić, M. (2013). Osnovne novine u krivičnom procesnom pravu Srbije: novi Zakonik o krivičnom postupku iz 2011. godine, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta, Centar za izdavaštvo i informisanje.

³¹ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 i 55/14.

³² Marković, M. (2009). Policijska ovlašćenja prema novom zakoniku o krivičnom postupku, *Pravo - teorija i praksa*, 26 (5–6), str. 109.

³³ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 46/06, čl. 261.

³⁴ Čl. 9 ZKP-a: „Zabranjena je i kažnjiva svaka primena mučenja, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja, sile, pretnje, prinude, obmane, medicinskih zahvata i drugih sredstava kojima se utiče na slobodu volje ili iznudaže priznanje ili kakva druga izjava ili radnja od okrivljenog ili drugog učesnika u postupku.” (Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 i 55/14).

³⁵ Čl. 25 Ustava R. Srbije: „Fizički i psihički integritet je nepovrediv. Niko ne može biti izložen mučenju, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, niti podvrgnut medicinskim ili naučnim ogledima bez svog slobodno datog pristanka.” (Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 98/06).

³⁶ Zakon o policiji, *Službeni glasnik RS*, br. 101/05, 63/09 – odluka US i 92/11.

U našem krivičnom postupku, na osnovu pozitivnog prava ne može da se izvede zaključak da li je ovaj metod za sticanje iskaza oskrivljenih i svedoka dozvoljen jer ne postoji izričita odredba Zakonika koja o tome govori. Kod nas se praktikuje primena poligrafa u policijskim postupcima koji prethode krivičnom postupku „ne sa ciljem prikupljanja dokaza za presudu, već podataka i obaveštenja potrebnih za otkrivanje izvršenih krivičnih dela i njihovih učinilaca.”³⁷ Formalno pravno korišćenje poligrafa u predistražnom postupku moglo bi se smatrati navodima u čl. 286 i 288 koji se odnose na radnje koje policija preduzima, preciznije, na njihova ovlašćenja.

Dokazivanjem sud formira svoje ubeđenje o postojanju ili nepostojanju činjenica koje mogu biti od uticaja na njegovu odluku, a u našoj sudskoj praksi se ne prihvata ispitivanje okrivljenih i svedoka u krivičnom postupku pomoću poligrafa. Drugim rečima, on nema gotovo nikakvu dokaznu vrednost na sudu. Od dokazivanja, kao prvog i najvažnijeg zadatka postupka, zavisi pravilnost i zakonitost sudskih odluka. S obzirom na navedeni značaj, sasvim je očekivano da ovaj proces prate teškoće koje posledično proizilaze iz činjenice da se krivično delo, po pravilu, unapred ne obezbeđuje nikakvim dokazima i da učinilac krivičnog dela nastoji da uništi dokaze. U formalnom smislu, radnje koje sud preduzima da bi formirao svoje ubeđenje u smislu postojanja ili nepostojanja činjenica koje utiču na samu odluku – definiše termin dokazivanje. Dokazna sredstva predstavljaju izvori na osnovu kojih se formira dokazni osnov. Poligraf se podvodi pod nedozvoljena dokazna sredstva, preciznije, nalazi se u kategoriji sredstava koja su protivna pravnom poretku, načelima postupka, nekoj zakonskoj odredbi ili etičkom standardu savremenog društva. Preciznije rečeno – ovde ne važi postulat *cilj opravdava sredstvo*. Tehnološki napredak otvara sve više mogućnosti i čini da se o problemu nedozvoljenih dokaznih sredstava stalno polemise, kao i da se ona unapred u Zakoniku ne mogu predvideti do kraja.³⁸

Policija kao najvažniji subjekt prikupljanja informacija, u vršenju svojih delatnosti vrši permanentno posmatranje i prikupljanje informacija.³⁹ Policija ima pravo na osnovu čl. 288 i 289 ZKP da ispituje osobe kako bi prikupila informacije o učiniocima krivičnih dela ili o samim kaznenim delima. Većina zagovornika primene poligrafa saglasna je da je ono pomoćno istražno sredstvo za eliminaciju nevinih osoba ili za selekciju najsumnjivijih. Druga svrha poligrafa je pribavljanje drugih dokaza u formalnom smislu, priznanja

---

³⁷ Grubač, M. (2009). Krivično procesno pravo, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta Union; Službeni glasnik, str. 244.

³⁸ Ibid., str. 240.

³⁹ Feješ, I. (2002). Savremeni kriminalitet i dokazno pravo, Novi Sad, Autorsko izdanje, str. 70.

osumnjičenog ili materijalnih dokaza. Postoji kompleks pitanja vezanih za legitimitet i legalnost poligrafskog ispitivanja s gledišta opšteg pravnog poretka, naročito ustavnog i kazneno procesnog prava i etike. Poligraf je kontraverzno pomoćno sredstvo. Treba ga prihvatiti ne kao dokaz o krivici, nego kao pomoćno istražno sredstvo.

Svi su autori obazrivi kada se polemiše o efikasnosti poligrafa i uopšte kao o sredstvu u krivičnom postupku. Kao argument protiv dozvoljavanja korišćenja poligrafa u krivičnom postupku prvo se navodi nepouzdanost. Poligrafsko ispitivanje kao rezultat daje indicije koje mogu da se tumače na različite načine, a uz loše očitavanje poligrama – dobija se bezvredan materijal. Nadalje, tu je i subjektivni faktor koji npr. od nevinih lica može „napraviti” osumnjičenu osobu ili, obrnuto, kod profesionalnih kriminalaca koji znaju da prikažu preteranu sigurnost u davanju svog lažnog iskaza i time mogu prevariti na testiranju. Neki teoretičari odbacuju poligrafsko testiranje iz principijelnih razloga jer ga smatraju vrstom prinude. Saglasnost okrivljenog ne rešava sve probleme. Pitanje je u kojoj meri je dobrovoljni pristanak zaista dobrovoljni?⁴⁰ Iako je za poligrafsko testiranje neophodan pristanak, malo je verovatno da je to od značaja iz razloga što taj pristanak nikada ne može biti potpuno slobodan jer kod ispitanika neminovno postoji strah da će samo nepristajanje biti indicija za njegovu krivicu. U principijelne razloge mnogi teoretičari navode i to da merenje nesvesnih psihičkih reakcija zadire u srž ličnosti i vredi ljudsko dostojanstvo.⁴¹

Nepouzdanost, prigovori principijelnog karaktera, minimalna dokazna vrednost, zadiranje u intimnu sferu – sve su to argumenti protiv korišćenja poligrafa u bilo kom vidu, dok se oponenti ovog stava zalažu se za uvođenje poligrafa u krivični postupak – kao nesamostalno, pomoćno dokazno sredstvo. Pouzdanost je osnov za prihvatanje bilo kojeg metoda, pa i poligrafa.⁴²

Predistražni postupak i policijska ovlašćenja

Nakon što se utvrdi da postoji sumnja da je počinjeno krivično delo, policija⁴³ – koja je osnovni nosilac funkcije rasvetljavanja krivičnih dela i

⁴⁰ Ibid., str. 146.

⁴¹ Ibid., str. 147.

⁴² Ibid., str. 132.

⁴³ Brkićeva je ukazala na neujednačenost termina u literaturi pomenuvši pojmove organ unutrašnjih poslova i policija. Prednost se daje terminu policija koji forsira Zakon o policiji i kojim se mogu obuhvatiti i organi koji su izvan MUP-a, a koji imaju ovlašćenja u predistražnom postupku (Brkić, S. (2010). Krivično procesno pravo II, Novi Sad, Centar za izdavačku delatnost Pravnog fakulteta).

pronalaženja njihovih učinilaca – pristupa taktičko-operativnim aktivnostima otkrivanja što treba da je dovede do rasvetljavanja, čime će se objasniti važne činjenice u vezi sa otkrivenim delima do stepena osnovane sumnje. Međutim, „i pre nego što se stekne uslov osnova sumnje, postoji obaveza organa unutrašnjih poslova da se samoinicijativno o njima informišu”⁴⁴ Naime, članom 71 Zakona o policiji⁴⁵ predviđeno je da ovlašćena službena lica mogu da prikupljaju obaveštenja i informacije od koristi pre postojanja osnova sumnje da je izvršeno krivično delo, a radi provere dobijenih obaveštenja – kako bi utvrdili da li su se stekli osnovi sumnje da je počinjeno krivično delo. U izvor informacija za policiju ubrajaju se i neformalna obaveštenja prikupljena od građana, i ZKP i Zakon o policiji sadrže niz ograničenja za policiju kojima se štite prava građana. Organ koji obavlja saslušanje ne može saslušavati odnosno ispitivati građane u bilo kojem procesnom svojstvu, izuzev saslušanja osumnjičenog u slučaju iz čl. 289, st. 4 ZKP. Među neprocesna ovlašćenja organa unutrašnjih poslova nalazi se i poligrafsko testiranje. Iako je praksa poligrafskog testiranja prilikom davanja obaveštenja u predistražnom postupku postojala i ranije, Zakon o policiji po prvi put zvanično predviđa ovu opciju. Nije sporno da su rezultati nepouzdati i da se ne mogu koristiti kao dokaz u krivičnom postupku. Zakon o policiji u čl. 70 navodi da se poligrafsko testiranje može obaviti isključivo na zahtev ili uz pristanak lica od kojeg traži obaveštenje. Odredba čl. 58, st. 1 Pravilnika o policijskim ovlašćenjima je isključiva po pitanju obavljanja poligrafskog testiranja – „Poligrafsko ispitivanje može da obavlja samo policijski službenik koji je za to osposobljen (u daljem tekstu: poligrafski ispitivač).”⁴⁶

Zakon o policiji taksativno navodi kategorije koje se ne mogu podvesti ovoj vrsti testiranja:⁴⁷ lice koje je pod uticajem alkohola ili opojnih droga ili drugih psihoaktivnih supstanci; lice koje ima ozbiljna srčana oboljenja ili respiratorne smetnje; lice u stresnom stanju; lice koje uzima lekove za smirenje; lice koje pokazuje vidljive znakove psihičke poremećenosti ili bolesti; lice koje oseća intenzivan fizički bol; trudnica i porodilja – jer se kod ovih osoba dobijaju pogrešni poligrami.

Ovlašćena službena lica učestvuju u relevantnim policijskim poslovima karakterističnim za predistražni postupak (sprečavanje, otkrivanje i rasvetljavanje krivičnih dela, otkrivanje i hvatanje njihovih izvršilaca i njihovo

---

⁴⁴ Brkić, S. (2010). Krivično procesno pravo II, Novi Sad, Centar za izdavačku delatnost Pravnog fakulteta, str. 29.

⁴⁵ Zakon o policiji, *Službeni glasnik RS*, br. 101/05, 63/09 – odluka US i 92/11.

⁴⁶ Pravilnik o policijskim ovlašćenjima, *Službeni glasnik RS*, br. 54/06.

⁴⁷ Čl. 70, st. 3 Zakona o policiji, *Službeni glasnik RS*, br. 101/05, 63/09 – odluka US i 92/11.

privođenje nadležnim organima). Iz čl. 286 st. 1 ZKP proizilazi da je policija dužna da preduzme mere da se pronađe učinilac krivičnog dela i spreči njegov beg, kao i samih saučesnika, da se otkriju tragovi i dokazni predmeti, i da se prikupe sve informacije koje bi mogle biti od koristi za uspešno vođenje krivičnog postupka.

Zaključak

Aktuelni zakonik ne pominje poligrafsko ispitivanje. Niti se dozvoljava niti se zabranjuje njegova upotreba u krivičnom postupku. U Republici Srbiji su usvajanjem Zakona o policiji 2005. godine po prvi put jednim zakonskim tekstom regulisani postupak i ograničenja u vezi sa poligrafskim testiranjem i potrebni uslovi za primenu poligrafskog testa. Pre donošenja ovog zakona, upotreba poligrafa, a samim tim i poligrafsko testiranje tumačeno je odredbom čl. 225, st. 2 ZKP-a,⁴⁸ slično kao i sve ostale operativno-taktičke radnje koje preduzimaju ovlašćena lica u cilju ostvarivanja svojih osnovnih zadataka.

Poligraf bi trebalo prihvatiti samo kao jedno inicijalno sredstvo, kao dijagnozu o krivici koja ne može biti dokaz, ali može pomoći da se pronađu drugi dokazi. Ono treba da služi za usmeravanje istrage, selekciju osumnjičenih i za otkrivanje novih dokaza. Sasvim je jasno da se ne mogu definisati neka posebna pravila na osnovu simptomatske slike lica testiranih na poligrafu, a važnost nose i sastavljanje testova i interpretacija rezultata. Laž ne može egzaktno da se utvrdi, naročito ne merenjem fizioloških reakcija.

Dok aktuelni Zakonik o krivičnom postupku nije regulisao pitanje upotrebe poligrafa, ni u teoriji krivičnog procesnog prava nema jedinstvenog stava o dopustivosti njegove upotrebe. Problem postaje još složeniji jer se poligraf primenjuje u privatnoj praksi, što se kosi sa poštovanjem ljudskih prava. Ako se na to doda pravilo – zabranjeno je sve što zakonom nije izričito dozvoljeno – treba se zapitati kakav nam je pravni ambijent.

⁴⁸ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik SRJ*, br. 70/01 i 68/2002 i *Službeni glasnik RS*, br. 58/04, 85/05, 115/05, 85/05 – dr. zakon, 49/07, 20/09 – dr. zakon, 72/09 i 76/10.

Dragana Lazić

„Milica Nožica“ Preschool institution, Valjevo

The use of a polygraph as the means of collecting evidence in the legislation of Republic of Serbia

A b s t r a c t

A polygraph usage represents a complex set of procedures which include the preparing specially selected questions, measuring psycho-physiological responses to these questions and their complex interpretation aiming indirectly to detect false answers. The device itself cannot detect false answers. It is a tactical forensic tool that is used in pretrial proceedings as a means of elimination or as a guideline for detecting and collecting the other evidence which may serve as a basis of a court decision. In this paper, besides the most important facts about a polygraph, it has been taken a quick look on the questions of a legal resolution of the new Criminal Procedure Code from 2011 and the Police Act from 2005. Basic questions regarding the polygraph test are not fully regulated. The crucial thing is the protection of human rights and freedoms, particularly in terms of one's consent and free will during the interrogation in preliminary investigation proceedings.

Key words: polygraph, polygraph interrogation, polygraph tests, the Criminal Procedure Code, the Police Act

Literatura

1. Aleksić, Ž. (1987). Primena poligrafa u krivičnom postupku. U: M. Bošković i D. Lakićević (ur.), *Praksa organa unutrašnjih poslova i krivičnopravna problematika primene poligrafa u otkrivanju krivičnih dela i učinilaca* Beograd, Institut bezbednosti, str. 3–27
2. Baesler, J. P. (2013). Book Reviews – The Truth Machine: A Social History of the Lie Detector by Geoffrey C. Bunn. *Journal of American History*, 100 (1), pp. 249–250.

3. Bogojević, R. (2013). Krivično-pravni i kriminalistički aspekti razbojničkih krađa, *Pravo - teorija i praksa*, 30, (4-6), str. 1–13
4. Brkić, S. (2010). Krivično procesno pravo II, Novi Sad, Centar za izdavačku delatnost Pravnog fakulteta
5. Derksen, M. (2012). Control and resistance in the psychology of lying. *Theory Psychology*, 22 (2), pp. 196–212.
6. Feješ, I. (2002). Savremeni kriminalitet i dokazno pravo, Novi Sad, Autorsko izdanje
7. Grgurić, Ž., Pavlović, S. (2011). Primena poligrafskog testa direktne metode. *Policijska sigurnost*, 20 (1), str. 103–113
8. Grubač, M. (2009). Krivično procesno pravo, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta Union; Službeni glasnik
9. Grubin, D. (2010). Polygraphy. U: J. M. Brown i E. A. Campbell (editors), *The Cambridge Handbook of Forensic Psychology* Cambridge, Cambridge University Press, pp. 276–282.
10. Iacono, W. G. (2008). Effective Policing: Understanding How Polygraph Tests Work and Are Used. *Criminal Justice and Behavior*, 35 (10), pp. 1295–1308.
11. Lykken, D. T. (1974). Psychology and the Lie Detector Industry, Minnesota, University of Minnesota, taken from: <http://conservancy.umn.edu/bitstream/151572/1/PR-74-1.pdf>.
12. Maschke, G. W., Scalabrini, G. J. (2005). The Lie Behind the Lie Detector (4th digital edition), Antipolygraph.org, taken from: <https://antipolygraph.org/lie-behind-the-lie-detector.pdf>.
13. Marković, M. (2009). Policijska ovlašćenja prema novom zakoniku o krivičnom postupku. *Pravo - teorija i praksa*, 26 (5–6), str. 104–123
14. Pravilnik o policijskim ovlašćenjima, *Službeni glasnik RS*, br. 54/06.
15. Ristić M. (2013). Krivično delo silovanja u pravu Republike Srbije *Pravo - teorija i praksa*, 30 (10-12), str. 68–80
16. Roso, Z. (1996). Poligraf u kriminalistici (2. izd.), Zagreb, MUP R. Hrvatske.
17. Škulić, M. (2013). Osnovne novine u krivičnom procesnom pravu Srbije: novi Zakonik o krivičnom postupku iz 2011. godine, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta, Centar za izdavaštvo i informisanje.
18. Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 98/06.
19. Zakon o policiji, *Službeni glasnik RS*, br. 101/05, 63/09 – odluka US i 92/11.
20. Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 i 55/14.

21. Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 46/06.
22. Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik SRJ*, br. 70/01 i 68/02 i *Službeni glasnik RS*, br. 58/04, 85/05, 115/05, 85/05 – dr. zakon, 49/07, 20/09 – dr. zakon, 72/09 i 76/10.
23. Živojin, A., Škulić, M. (2007). *Kriminalistika*, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu; Službeni glasnik